İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

2. BÖLÜM

3. BÖLÜM

4. BÖLÜM

5. BÖLÜM

6. BÖLÜM

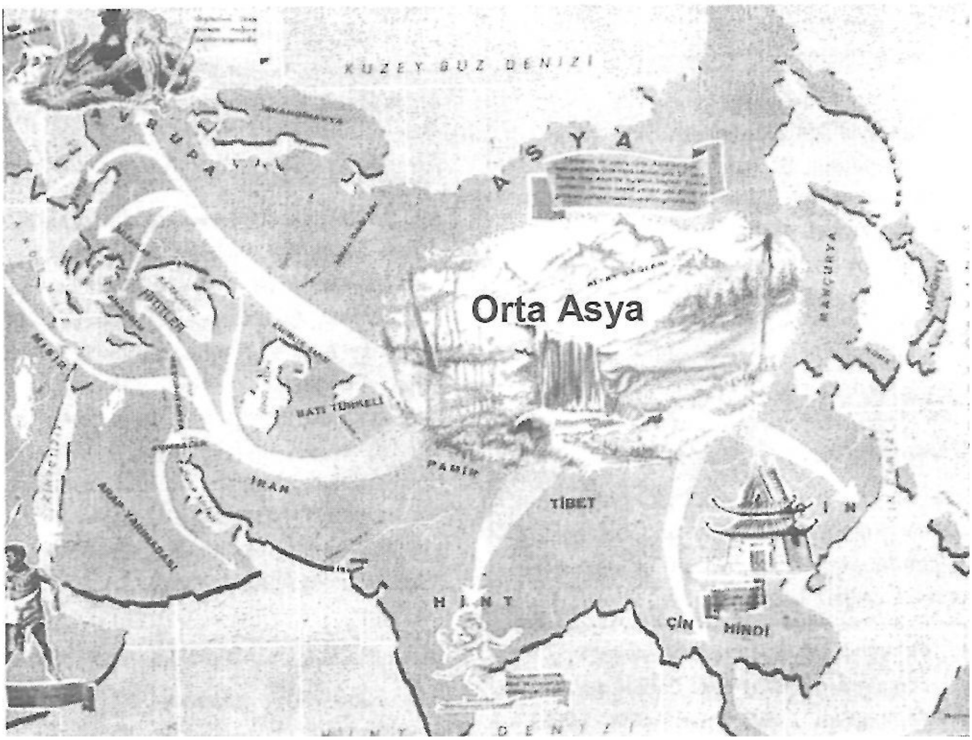
7. BÖLÜM

8. BÖLÜM

9. BÖLÜM

10. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜR TARİHİ



Türklerin Orta Asya'dan yayılışı

TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI

- Türk Adının Anlamı
- Türklerin ilk Anayurdu
- Göçler ve Sonuçları
- İskitler

Türk Adının Anlamı:

Türk kelimesinin anlamı hakkında yaygın olan iki görüş vardır. Birinci görüşe göre Türk; "doğan, türeyen, çoğalan", ikinci görüşe göre ise, "güçlü, kudretli, kuvvetli" anlamındadır. Türk adı ilk defa Orhun kitabelerinde, "Türük" şeklinde geçer.

Türk kelimesini siyasal ad olarak İlk Defa Göktürk Devleti kullanmış, daha sonra Türk boyuna mensup bütün topluluklan ifade eden bir ad olarak kullanılmıştır.

*Coğrafi bir terim olarak **Türkiye** kelimesi VI. yy Bizans kaynaklarında kullanılmıştır. XII. yy'âan itibaren Anadolu'nun adı bir daha değişmemek üzere Türkiye olmuştur.*

Türk tarihiyle ilgili ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlanır. Bu kaynaklarda "Kunlar" adı verilen "Hun" Türklerinden bahsedilmektedir. Ayrıca Asur yazılı kaynaklarında, Heredot tarihinde, Arap, İran ve Hint metinlerinde de Türklerle ilgili bilgilere rastlanır.

Türklerin İlk Anayurdu:

*Türklerin anayurdu **Orta Asya'dır.***

Orta Asya: kuzeyde Sibirya; güneyde Himalaya Dağları; doğuda Kingan Dağları; batıda Hazar Denizi ile çevrelenen geniş bir coğrafi bölgedir.

Bu geniş bölge içerisinde Türklerin ilk anayurdunun Altay-Ural Dağları ve Aral Gölü üçgeni içinde kalan bölge olduğu belirtilmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucu Orta Asya Türk kültürünün Paleolitik (Kabataş) Devrine kadar uzandığı görülmüştür. Orta Asya'nın en eski kültür merkezleri; Anav, Karasuk, Abakan, Andronova, Kelteminar ve Afanesyova, Tagar kültürleridir.

Anav Kültürü:

MÖ 5000-3000 arası Türkistan'ın Başkenti Aşkabat yakınlarında ortaya çıkarılmıştır.

Kelteminar Kültürü:

MÖ 3000 yıllarında Aral gölüne dökülen Amuderya'nın deltasında bulunmuştur. Buradaki insanlar yerleşik hayat sürdürmüşlerdir. Bu kültürün mensuplarının balıkçılık ve hayvancılık ile geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır.

Afanesyevo Kültürü:

MÖ 3000-2000 de Altay-Sayan dağlarının kuzey batısında bulunmuştur. Orta Asya medeniyetinin temelini oluşturduğu sanılmaktadır. Avcılık ve hayvancılıkla uğraşan savaşçı bir toplum tarafından meydana getirilmiştir. Altay yöresinde iki kurgan (tepe biçimindeki mezar)da yapılan kazılar sonucu ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. Yapılan kazılarda ayrıca çeşitli bakır eşyalar, çakmak taşından yapılmış ok uçları, kemikten yapılmış iğnelerde bulunmuştur.

Andronova Kültürü:

MÖ 2000-1200 yıllarında Yenisey'deki Andronova'da bulunmuştur. Türklerin ilk ataları tarafından meydana getirilmiştir. Orta Asya kültürleri içinde yayılma alanı en geniş olanıdır. Afanasyevo kültürü ile olan benzerliğinden dolayı onun devamı olarak da kabul edilebilir.

Karasuk Kültürü:

Yenisey Irmağı'nın kollarından biri olan Karasuk Nehri'nden adını alan bu kültür, Orta Asya'nın uygarlık tarihi yönünden büyük önem taşır. Orta Asya uygarlığında demir madeni ilk olarak bu kültürde işlenmiştir.

Tagar Kültürü (MÖ 700-100):

MÖ 700-100 yılları arasında Karasuk kültüründen sonra Altay dağları bölgesin-

de görülmüş olan bu kültür, bu bölgedeki diğer kültürlerin içinde en genci ve en gelişmiş olanıdır. Bu kültüre ait tunçtan iki yanı keskin bıçaklar, hançerler, çok sayıda ok uçları, altın süs eşyaları, iğne, tarak gibi eşyalar bulunmuştur.

Göçler ve Sonuçları:

Milattan önceki devirlerde (M. Ö 1700) başlayıp, Milattan sonraki devirlerde de devam eden göçlerin başlıca sebepleri şunlardır:

- Kuraklık, uzun geçen kışlar ve bunların doğurduğu ekonomik sıkıntılar,
- Nüfusun artışı ve mevcut geçim kaynaklarının yetersizliği,
- Nüfus artışından dolayı otlakların yetersiz kalması,
- Boylar arasındaki hâkimiyet mücadelesi,
- Dış baskılar (Çin, Kitan, Moğol).

M.Ö.ki dönemlerde kalabalık Türk Boyları'ndan bir kısmı Çin'e, bir kısmı da batıya doğru göç ederek İran üzerinden Mezopotamya, Anadolu ve Ege Bölgesine kadar ilerlediler. Yakutlar ve Çuvaşlar Sibirya'ya doğru göç ettiler. Bir grup da Hindistan'ın İndus-Pencap bölgesine doğru yayılmaya başladılar.

M.Ö.ki göçler daha çok güneye (Çin) ve batıya doğru olmuştur. Batıya yapılan göçler IV. yy'da başlayıp IX. yy'ın sonlarına kadar devam eder. Batıya göç edenlerden bir kısmı Hazar Denizi ve Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Orta Avrupa ve Balkanlar'a kadar gelmiş, buralarda güçlü devletler kurmuşlarıdır. (Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Macarlar, Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar). Batıya gidenlerden diğer bir grup Afganistan ve Kuzey Hindistan'a yerleşip Akhunlar Devleti'ni kurmuştur.

Sonuçları:

- Göç etmeyip de Orta Asya'da kalan Türk boyları Asya Hun İmparatorluğu çatısı altında ilk siyasi teşekkülünü oluşturmuştur.
- Hunlar ve Avarlar, Macaristan merkez olmak üzere Avrupa'da birçok devlet kurmuştur.
- Türk kültür ve uygarlığı dünyanın dört bir köşesine yayılmış, Türklerin gittiği yerde taş devri yaşayan insanlar, maden devrine geçmişlerdir.
- XI. yy'da Anadolu'ya girmeye başlayan Oğuzlar, Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlamışlardır.
- Kavimler göçünü başlatmışlardır.
- Göçler dört yönde olmuştur.

NOT:

- Avrupaya göç eden Türkler, Hristiyanlığı benimsemişler ve asimile olmuşlardır.
- Sibiryaya gidenler uygarlık açısından daha da geriye gitmişlerdir.
- Çin'e gidenler kalabalık Çin nüfusundan dolayı asimile olmuşlardır.

İskitler (Sakalar):

Orta Asya kökenli atlı göçebe bir topluluktur. M. Ö VII. yy'da batıya göç ederek Karadeniz'in kuzeyinden Tuna Nehrine kadar uzanan topraklara yerleşmişlerdir.

Kimmerler, Medler, Persler, Asurlular ve Urartular ile savaşan İskitler; Kafkas

dağlarını aşarak Anadolu, Suriye, Filistin üzerinden Mısır sınırlarına kadar akınlarda bulunmuşlardır.

Arap kaynaklarında adları Sakalar diye geçmektedir. Çoğunluğu göçebedir. İskitler birçok kaynakta Türk olarak geçer.

İskitler çok tanrılı bir tabiat dinine inanırlardı. Tanrıların en büyüğü Göktanrı' ydı. İskitler'in yaşam tarzları, gelenek ve görenekleri, dilleri, sanatları diğer Türk topluluklarıyla bağlantılıydı. Altın ve gümüş işletmeciliğinde çok ustaydılar.

- İskitler Orta Asya ve atlı göçebe kültürünü, Ön Asya toplumlarına tanıtmışlardır.
- Ön Asya toplumlarıyla yaptıkları mücadeleleri **Alp Er Tunga Destanı'nda** anlatmışlardır. Diğer önemli destan ise **Şu Destanı'dır.** Falcılık, büyücülük (hekimlik) ve maden işlemeciliğinde oldukça ileri gitmişlerdir.
- Yunanlıları özellikle hekimlik (tıp) alanında etkilemişlerdir.
- İskit-Yunan ilişkisi sonucu Amazon kadınları efsanesi ortaya çıkmıştır. Bu efsanede İskitler'de kadın egemenliğinin olduğu görülmektedir.

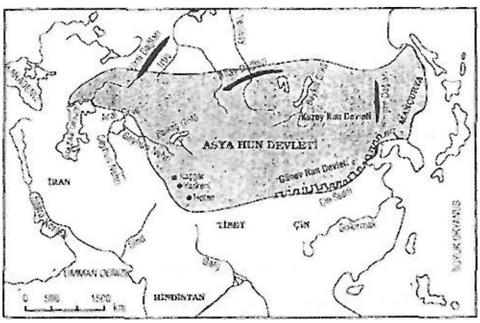
NOT:

•İskitler atı evcilleştiren ilk topluluktur.
•Atlı arabalar kullandıkları için dünyanın birçok ülkesine gitmişlerdir.

İLK TÜRK DEVLETLERİ

- •Asya Hun İmparatorluğu
- •Avrupa Hun İmparatorluğu (375 -455)
- •Göktürk Devleti (552-630)
- •II. Göktürk (Kutluk) Devleti (682 - 745)
- •Uygurlar Devleti (745 - 840)

Asya Hun İmparatorluğu:



Asya Hun Devleti

Tarihte Türkler tarafından kurulduğu bilinen ilk devlet Büyük Hun Devletidir. Göç etmeyip Anayurtta kalan bazı Türk boyları Orta Asya'nın doğusuna çekilerek Orhun ve Selenga nehirleri çevresinde toplanmışlardır. Hunlar adı verilen bu Türk boyları Çin'in kuzeyine doğru yayılmışlar ve burada bir devlet kurmuşlardır. Başkentleri Ötüken'dir. Devletin ne zaman kurulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. ***Hun Devleti hakkında ilk belge M.Ö.318'de Çin ile yapılmış bir antlaşmadır.***

Hunların bilinen ilk hükümdarı Teoman'dır. Çinliler Hunların yaptığı sürekli akınlar sonucunda daha önce inşa ettikleri kaleleri birleştirerek Çin Seddi'ni yapmışlardır (M.Ö.214). Hun İmparatorluğunun en güçlü dönemi Mete'nin hükümdarlığı sırasında olmuştur. Mete Yüeçi ve Tung-Hujan gibi çevre kavimleri yönetmiş Çin Seddi'ni aşarak Kuzey Çin'i ele geçirmiş ve Çin Devleti'ni vergiye bağlamıştır. Çin'e yerleşmemesinin nedeni ise kalabalık Çin nüfusudur. Bir süre sonra da Mete tüm Türk topluluklarını bir bayrak altında toplamıştır.

Mete'nin en Önemli faaliyetlerinden biri devlet yönetim biçimini değiştirerek ülkeyi üçe bölmesi (Orta, Sağ, Sol) ve orduda onlu sistemi kurmasıdır. Bu sistemler daha sonraki Türk devletlerine de örnek olmuştur.

Mete ölünce devlet biraz daha yaşadıysa da devletin hanedan üyelerinin ortak malı sayılması, Prenslerin Çinli prenseslerle evlenmeleri gibi gelişmeler sonucu imparatorluk zayıfladı. Gücü gittikçe azalan Hunlar bir süre sonra Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye bölündü. Güney Hunları Çin egemenliğine girdi. Çin hâkimiyetini kabul etmeyen Kuzey Hunları Çinlilerle yaptıkları savaşlar sonucunda iyice zayıfladılar ve Siyenpiler tarafından yıkıldılar.

Orta Asya'daki Türk Devletleriyle Çin arasında en büyük sorun İpek Yolu olmuştur. Çinliler bu yola egemen olabilmek için Türk Devletlerinde entrikalar çevirmişlerdir.

KAVİMLER GÖÇÜ:

Büyük Hun İmparatorluğu parçalandıktan sonra Asya'nın batı kesiminde oturan Hunlar daha batıya giderek Hazar Denizi ile Aral Gölü arasındaki toprakları ele geçirdiler. Bu olay; Hunların Avrupa içlerine kadar ilerlemelerinin başlangıcı oldu. Karadeniz'in kuzeyi ve Doğu Avrupa'da yaşayan kavimler (Vandallar, Gepitler, Ostrogotlar, Vizigotlar) Hunların bu ilerlemeleri karşısında tutunamamışlar; ya Hun hakimiyetini kabul etmişler ya da Avrupa içlerine göç etmek zorunda kalmışlardır.

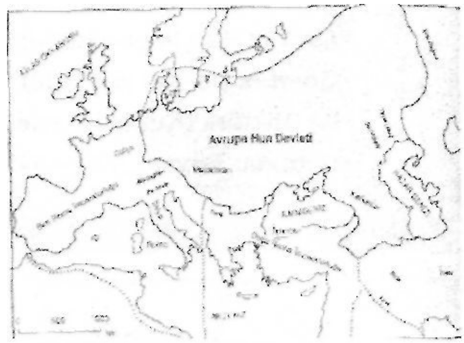
Bu göçün sonucunda;

- Avrupa uzun yıllar karışıklık içinde kalmıştır.
- İlk Çağ kapanmış, Orta Çağ açılmıştır.
- Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır, 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır.
- Roma toprakları üzerinde birçok Germen devleti kurulmuştur. Bunların en önemlisi Frenk İmparatorluğudur.
- Germen kavimleri arasında Hıristiyanlık yayılmış, kilise ve Papalık güçlenmiştir.
- Bugünkü Avrupa milletleri oluştu.
- Avrupa'da Feodalite (Derebeylik) rejimi ortaya çıktı.
- Türkler Avrupa'da birçok devlet kurmuşlardır (Avrupa Hun İmparatorluğu, Avarlar, Macarlar, Peçenekler).

NOT:

•Türklerin göç etmeleri bağımsızlıklarına düşkün olduklarını gösterir.

Avrupa Hun İmparatorluğu (375-455):



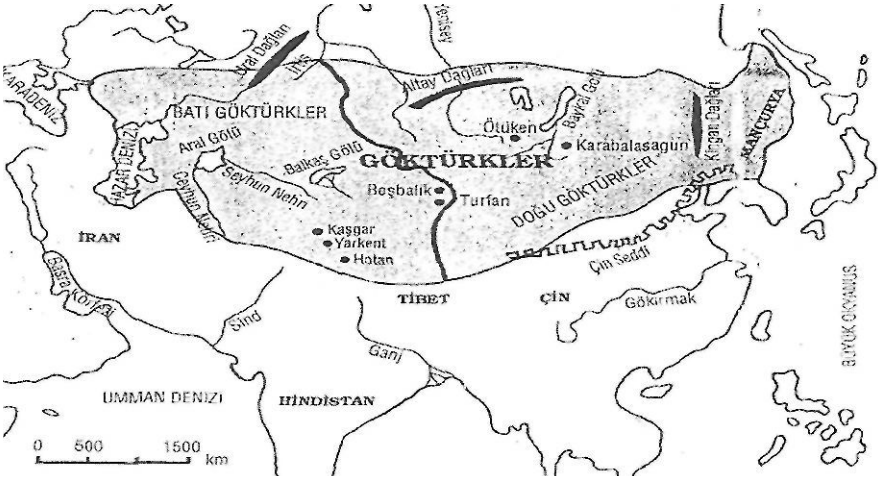
Bu devletin ilk hükümdarı Balamir'dir. Balamir önce Doğu Gotları (Ostrogotlar)'nı ortadan kaldırmış, sonra da Batı Gotları (Vizigotları)'nı yurtlarından çıkarmıştır. Avrupa Hunları en güçlü zamanını Atilla devrinde yaşamıştır.

Avrupa Hunlannı büyük bir imparatorluk haline getiren Atilla, Bizans üzerine akınlar düzenledi, baskısını artırarak Bizans ile Margos Barışını imzaladı. 434'te imzalanan antlaşma bozulunca Bizans üzerine iki sefer daha düzenlediler. Bu seferler sonucunda iki devlet arasında Anatolyos Barışı imzalandı. Bunun üzerine Bizanslılardan alınan vergi üç katına çıkarıldı. Daha sonra Roma üzerine Galya seferi düzenlendi. Ama Papanın devreye girmesiyle sefer sonuçsuz kaldı. Atilla'nın ölümünden sonra taht kavgalarının yoğunlaşması ve imparatorluk bünyesindeki kavimlerin isyanları sonucunda devlet yıkıldı (455).

Hunlar'da Kültür ve Medeniyet	
Devlet Yönetimi	Devletin başında bulunan hakan (kağan) kutsal sayılır ve Tanrıkut unvanını taşırdı. **Atilla,** Hun Devleti'nde babadan oğula geçen bir hükümdarlık sistemini yürürlüğe koydu. Hakan Kurultay meclisine başkanlık ederdi.
Ordu	Komutanlık da babadan oğula geçerdi ve komutanlar vergi vermezdi. Ordunun tümüne yakını atlı idi.
Yaşayış	Çoğunluğu göçebe olan Hunlar, başta "At" olmak üzere hayvan beslerlerdi.
Din ve İnanış	Hunlar Gök Tanrı'ya inanırdı. "Güneş, Ay, Yer ve Su"yu kutsal sayarlardı. Ölülerine büyük saygı gösterirler, onları eşyaları ve atıyla birlikte gömerlerdi. Bu da ahiret inancını gösterir. Tuna boylarında yaşayan Hunların bir bölümü Hıristiyanlığa geçmişlerdi.
Sanat	Hunlar madenleri işliyor ve dokuma yapıyorlardı.



Philadelphia Üniversite Müzcsi'nde bulunan kabartma. T'ang Taitsung'un (ölümü 649) mezarındaki kabartmada Hun kıyafeti giymiş süvari, Gök menşeli atıyla birlikte.



Göktürler Devleti

Göktürk Devleti (552-630):

Büyük Hun İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Orta Asya'daki Çin egemenliğine, Avarlar son verdiler.

Göktürkler Avarlar'a bağlı olarak yaşıyorlardı. Silah yapıyorlardı. Avar ülkesinde çıkan tölesler isyanını bastıran Bumin Kağan'ın istekleri

Avar hakanı tarafından reddedilince Bumin Kağan, Avar Devleti'ni yıkarak Göktürk Devleti'ni kurdu (552).

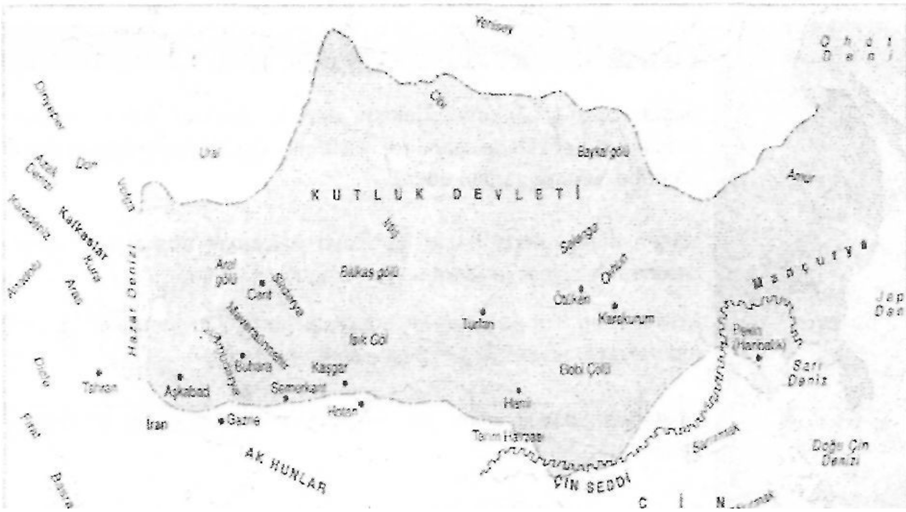
Göktürkler tarafından devletlerine son verilen Avarlar batıya göç ederek Avrupa'da tekrar güçlü bir devlet kurmuşlardır.

Göktürkler;

- Türk adıyla kurulan ilk Türk devletidir.
- Göktürkler Aşına soyuna mensuptur.
- Bumin Kağan devleti iki yönetim bölümüne ayırarak Batı illeri Yabguluğunun komutanlığını kardeşi İstemi Kağan'a vermiştir.
- Doğu Göktürk İmparatorluğu / 582-630
- Batı Göktürk İmparatorluğu / 582-630
- İstemi Yabgu, İpek Yolu'na egemen olmak amacıyla önce Sasanilerle anlaşarak Akhun Devleti'ni ortadan kaldırmış, sonra da Bizans'la anlaşarak Sasaniler'i zayıflatmıştır. Bu da Müslümanların İran'ı fethini kolaylaştırmıştır.
- Göktürklerin en parlak dönemi Mukan Kağan zamanı olmuştur.
- Veraset sistemi ve Çin politikası sonucu önce ikiye ayrılmış, daha sonra Göktürk toprakları Çin egemenliğine girmiştir.

II. Göktürk (Kutluk) Devleti (682 - 745)

Bir süre dağınık halde ve Çin hakimiyeti altında yaşayan Göktürkler İlteriş Kutluk Kağan tarafından yeniden örgütlendi. Bu nedenle bu devlete Kutluk Devleti denir.



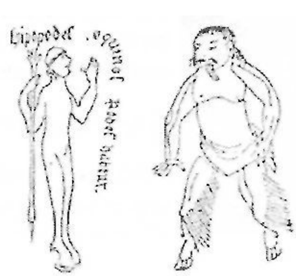
II. Göktürk (Kutluk) Devleti

Türk tarihinin ilk büyük bağımsızlık savaşını vererek milletini Çin egemenliğinden kurtaran Kutluk Kağan tıpkı Bumin Kağan gibi ülkesini bölümlere ayırdı.

Kutluktan sonra devletin başına Kapgan Kağan geçti. Bu dönemde Çin'e seferler düzenledi. Daha sonra başa geçen Bilge Kağan, ülkeyi kardeşi Kültigin ile birlikte yönetti. Vezir Tonyukuk da onlara yardım etti. Kutluk Devleti en parlak dönemini yaşadı. Bu dönemde Orta Asya'nın pek çok yeri egemenlik altına alındı. Tarihte bütün Türklerin bir bayrak altında toplandıkları ikinci dönem Göktürkler dönemidir.

Göktürkler döneminde; Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan'ın ölümünden sonra adlarına dikilen Orhun yazıtları o dönemin en önemli kültür mirasıdır. Göktürk Devleti, ülke içinde çıkan iç karışıklıklar sonucu Uygur, Kartuk, Basmil, Yağma, Çiğli Türk Boyları tarafından yıkılmıştır.

- Göktürkler Türk adıyla kurulan ilk devlettir. Türk adını kullanmaları milliyetçi bir yapıla sahip olduklarını gösterir.
- İlk Türk alfabesi olan Orhon alfabesini oluşturmuşlardır. Bu da edebiyatta ileri bir topluluk olduğunu gösterir.
- Devletin Doğu-Batı diye ikili teşkilat şeklinde yönetmeleri devletin kısa sürede yıkılmasına neden olmuştur.



Hipopod (at ayaklı adam) tasvirleri (Ayaklarına hayvan kemikleri bağlayarak karda kayarken gören Çin ve Yunanlıların taktıkları isim)

Göktürkler'de Kültür ve Medeniyet	
Devlet Yönetimi	Başta Hakan bulunurdu. Hakana devleti yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Hakanın eşi Katun (Hatun) devlet işlerinde hakana yardım ederdi. Hakan olmadığında hatun kurultaya başkanlık ederdi. Bu durum hatunun da siyasi yetkilere sahip olduğunu gösterir. Devlet işleri Kurultay denilen mecliste görüşülüp karara bağlanırdı (demokratik bir yapıya sahip olduklarını gösterir).
Ordu	Göktürkler, büyük kısmı atlı askerlerden oluşan güçlü bir orduya sahipti. Eli silah tutan herkes asker sayılırdı (Ordu-millet anlayışı olduğunu gösterir).
Yaşayış	Çoğunlukla göçebe olarak yaşarlar, hayvancılık ve avcılıkla geçimlerini sağlarlardı.
Din ve İnanış	Göktürkler, Gök Tanrıya inanırlardı. Ölülerine büyük saygı gösterirler, ölüleri Yuğ denilen bir törenle gömer ve mezarın etrafına öldürdüğü düşman sayısı kadar taş heykel dikerlerdi. Bunlara "Balbal" denirdi (Savaşçı bir topluluk olduğunu gösterir). Balbal heykel sanatının ilk örneğidir.
Sanat / Yazı	Tarihte yazıyı ilk defa kullanan Türk devleti Göktürkler'dir. Türklerin ilk kez kullandığı alfabe olan Göktürk (Orhon) alfabesi 38 harfliydi. Orhun Nehri kıyısında Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilmiş olan Orhun Abideleri Göktürk alfabesi ile yazılmıştır. Orhun Abideleri, Türk tarih, dil ve edebiyatının ilk yazılı belgesidir. Göktürkler, madenleri işleyerek, çeşitli eşya ve aletler, gümüş su kapları yapmışlardır.

Uygurlar Devleti (745-840):



- Yağma, Çiğil, Basmil ve Karluklularla işbirliği yaparak Kutluk devletini yıkan Uygurlular, Orta Asya'da kurulan son Türk federasyonudur.
- Devletin kurucusu Bilge Kutluk Kağan, ve Moyunçur'dur.
- Devletin başkenti Ordu-Balık **(Kara-bala-sagun)'tır.**
- Uygur siyasi tarihinin ilk ve en önemli olayı hiç kuşkusuz Talaş Savaşı'dır. Türk-Arap iş birliği sayesinde Çinlilerin ağır bir yenilgiye uğratıldığı bu savaş Uygurların Orta Asya'da egemenlik kurmalarını kolaylaştırmıştır.
- Çeşitli bölgelere dağılan Uygurlar Kansu ve Turfan Bölgesinde zaman zaman etkili olmuşlardır. Moğol istilası sonucunda siyasi bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir.
- Zayıflayan devlet Kırgız İsyanı sonucunda yıkılmıştır.
- Siyasi alandan çok kültürel alanda varlık göstermişlerdir.
- Ticaret ve bayındırlık alanında gelişmişlerdir.

İPUCU

- Mani dinini kabul eden ilk Türk devletidir.
- Mani dini hayvan etini yemeyi yasakladığı için tarım ile uğraşmışlar ve yerleşik hayata geçmişlerdir.
- Yerleşik yaşama geçen ilk Türk devletidir.
- Uygurlar matbaayı kullanan ilk Türk devletidir.



Uygur Devleti

Uygurlarda Kültür ve Medeniyet

Devlet Yönetimi ve Ordu	Uygurlarda devlet yönetimi ve ordu sistemi Hunlar ve Göktürklerde olduğu gibidir.
Yaşayış	Yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir. (Türk tarihinde ilk defa kent ve kasaba kurmuşlardır). Çinlilerle dostça ilişkiler kurarak İpek Yolu ticaretini canlı tuttular. Tarım Uygurlar zamanında önem kazanmaya başlamıştır. Bugün Anadolu'da yaygın olan "orta oyunu" Uygurlardan gelmedir.
Din ve İnanış	Orta Asya Türk Devletleri içerisinde Orta Asya dinleri dışında yabancı bir dine inanan ilk Türk devletidir. (Maniheizm) Uygurların "Mani" dinini benimsemesi savaşçılık özelliklerini yitirmelerine neden olmuştur. Bu da yıkılmalarında önemli etken olmuştur. Uygurlar son dönemlerde Budizmi benimsemişlerdir (Uygurların farklı dinleri benimsemeleri dini hoşgörüye sahip olduklarını gösterir).
Sanat / Yazı	14 harfli Uygur alfabesini kullanmışlardır. Çinlilerle olan ilişkileri sonucunda Türk Devletleri arasında ilk kez kağıt ve matbaayı kullanmışlardır. Sanata önem vermişlerdir. Budizm ve Maniheizmin etkisiyle sanat alanında daha da gelişmişlerdir. Resim ve heykelcilikte kendilerini göstermişlerdir. Dokumacılıkta da ilerlemişlerdir.

Örnek:

Aşağıdakilerden hangisi Uygur devletine ait bir özellik <u>değildir?</u>

A) Kendine özgü alfabesi vardır.

B) Mani dinin kabul etmiştir.

C) Yerleşik hayat geçen ilk Türk devletidir.

D) Matbaayı kullanmışlardır.

E) İlk düzenli Türk ordusunu kurmuşlardır.

Çözüm:
ilk düzenli Türk ordusunu Hunlar (Mete) kurmuştur. Dolayısıyla doğru cevap E seçeneğidir.

DİĞER TÜRK DEVLETLERİ

- **Avarlar**
- **Bulgarlar**
- **Hazarlar**
- **Macarlar**
- **Peçenekler**
- **Kumanlar**
- **Oğuzlar**
- **Sabirler**
- **Türgişler**
- **Kırgızlar**
- **Karluklar**

Avarlar:

■ 552 yılında Göktürkler Avar devletine son verince Avarlar batıya göç ederek Orta Avrupa'da bir devlet kurmuşlardır.

Macaristan merkez olmak üzere Orta Avrupa'da güçlü bir devlet kuran Avarlar Sasanilerle işbirliği yaparak İstanbul'u iki defa kuşatmışlardır. ***(İstanbul'u kuşatan ilk Türk devletidir).***

■ Balkanlarda ve Orta Avrupa'da iki yüzyıldan fazla bir süre egemen olan Avarlar Slav topluluklarını özellikle teşkilatlanma ve devlet kuruculuğu konusunda etkilemişlerdir.

■ Avarlarda devlet örgütlenmesi tümüyle askeri temellere dayanıyordu. Avar ordusu atlı ve yaya birliklerinden oluşuyordu. Atlı birlikleri Avarlardan, yaya birlikleri ise Avarlara bağlı Slavlar, Germenler gibi Avrupalı kavimlerden kurulmuştu.

■ Avarların geçim kaynağı hayvancılık ve savaş ganimetleriydi. Günlük yaşamda, savaşta ve göç sırasında kullanılan atın özel bir önemi vardı. Üzengiyi de Avarların bulduğu bilinmektedir. Avarlar kuyumculuk sanatında oldukça ileriydiler.

■ Avarların dini Gök Tanrı dini idi. Daha sonra dinleri Hristiyanlığa dönüşmüştür.

■ En parlak dönemini Bayan Kağan zamanında yaşayan Avar Devleti, yöneticilerinin Hıristiyanlığı kabul etmesi ve Frenk krallığının saldırıları sonucu 805'te yıkılmıştır.

Not: Hem Asya hem de Avrupa'da devlet kuran Türk topluluğudur.

Bulgarlar:

■ Göktürklerin Avarları mağlup etmesiyle Avar baskısından kurtulan Bulgarlar Dinyester nehrinden İran'a kadar uzanan topraklarda Büyük Bulgarya Devletini kurdular.

- VII. yy ortalarında Hazarların baskısı sonucu Bulgarlar ikiye ayrıldı. Bir kısmı itil (Volga) boylarına göç edip İtil Bulgar Devletini kurdular. Diğer bir kısmı ise Tuna boylarına göç edip Tuna Bulgar Devletini kurdular.
- Tuna Bulgarları zamanla Slavların etkisinde kalıp Hıristiyanlığı kabul edince Türklük özelliklerini kaybettiler. İtil Bulgarları ise X. yy'da İslamiyet'i kabul ettiler
- Papa tarafından hükümdarlarına Çar unvanı verilmiştir.
- 1236'da Moğollar tarafından yıkıldı.

Hazarlar:

- Göktürkler ve Sibirlerle aynı soydan geldiği varsayılan, Don-Volga nehirleri arasında Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan Hazarlar, Göktürklerin yıkılışıyla bağımsız hale geldiler.
- Sasanilerle savaştılar. Bizanslılarla ticari ilişkiler kurdular. Müslümanların ilerleyişine karşı da Bizansla işbirliği yaptılar.
- ***Halk arasındaki davalara*** Müslüman, Hıristiyan ve Samanlardan oluşan bir hakimler kurulu bakıyordu.
- Uzakdoğu ile Bizans, islam ülkeleri ile kuzeydeki Slavlar arasındaki ticaret yolları Hazarların kontrolünde idi. Bu yüzden devlet'in ana gelir kaynağı ticaretti.

Hazarlar, Musevilik dinini kabul eden tek Türk devletidir. Halk arasında Müslüman, Hıristiyan, Şaman ist olanlar da vardı (Birden fazla dinin olması, dini hoşgörünün göstergesidir).



Hazar Askeri

- Peçenek ve Rus saldırıları sonucu zayıflamış, Ruslar tarafından yıkılmışlardır (956).

Macarlar:

- İlk yurtları, Ural Dağları ve İtil (Volga) Nehri dolaylarındadır.
- Peçeneklerin baskısı sonucu, bugünkü Macaristan'a gelerek burada bir devlet kurdular. 1000 yıllarında Hıristiyanlığı kabul eden Macarlar zamanla Türklük özeliğini kaybettiler.
- Krallık sistemine dayalı bir yönetim kurdular.

1870 yılında dünyadaki ilk Türkoloji kürsüsünü Budapeşte Üniversitesinde açmışlardır.

Peçenekler:

- Göktürklere bağlı olarak yaşayan Peçenekler, IX. yy ortalarında Don ve Dinyester nehirleri arasında yaşayıp boy teşkilatından devlet düzenine geçememişlerdir.

- Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra batıya göç etmiş, Sibirya, Macaristan ve Balkanlarda yaşamışlardır.
- Peçenekler, Batı ve Güney Slavlarının arasına girerek irtibatlarının kesilmesine neden olmuştur.
- Peçenekler, Malazgirt savaşı sırasında Selçukluların safına geçerek, savaşın Selçuklular tarafından kazanılmasında etkili olmuşlardır.
- Peçenekler, Slavların Karadeniz'e inmelerini de engellemişlerdir. Trakya'da bulundukları sırada Çaka Bey ile Bizans'a karşı ittifak yapmışlar, Bunu öğrenen Bizans komutanının, Peçeneklerin üzerine saldırması sonucu yıkılmışlardır (1091).

Kumanlar (Kıpçaklar):

- Batı Göktürk topluluklarından Kimeklerin bir kolu olan Kumanlar, 1030 yıllarında Karadeniz'in kuzeyine hakim oldular. 1239'da Moğol saldırısı sonucu Kuman Devleti yıkıldı.

Oğuzlar (Uzlar):

- Oğuzlar Türk tarihinde en önemli rolü oynayan Türk boyudur.
- Oğuzlar önce Göktürklere, ardından Uygurlar'a bağlı olarak yaşamışlardır.
- Uygurların yıkılmasından sonra Karadeniz'in kuzeyinden batıya göç etmişler ve burada "Uz" adını almışlardır.
- Oğuzların bir kısmı ise güneye inerek İslamiyet'i kabul etmişler ve XI. yüzyılın ortalarına doğru Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.
- XIII. yüzyıldaki Moğol istilasından kurtulabilmek için de Anadoiu'ya göç etmişlerdir.
- Oğuzlar Müslüman olduktan sonra Müslüman komşuları onlara Müslüman Türk anlamında Türkmen adını vermişlerdir.

Günümüzde; Türkmenistan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan, Türkiye, Kıbrıs ve Balkanlarda yaşayan Türklerin ataları oğuzlardır.

Sabirler (Sibirler):

- Sabirler, V. yy'da Issık gölü dolaylarında yaşadılar.
- Avarların baskısı sonucu batıya doğu göç ettiler.
- Sibirya'da ve Kafkasya'da etkin rol oynadılar. Anadolu'ya seferler düzenlediler.
- Sibirlerin Kafkaslardaki hakimiyetleri Bizans tarafından yıkıldı. Dağılan Sihirler sonradan kurulan, Hazar Devleti'nin esas kitlesini meydana getirmişlerdir. Bugünkü Sibirya bölgesine ismini vermişlerdir.

Türgişler:

- Göktürk Devleti'nin yıkılması üzerine bağımsız hale gelen Türgişler, Talas, Çu, ve İdil nehri ile Issık Gölü dolaylarında yaşıyorlardı.
- Bu devletin Türk tarihindeki önemi Göktürk Devleti'nin yıkılmasıyla dağınık

- Türgişlerin Bilinen ilk hükümdarı Bağa Tarkan'dır. Kendi adına para bastırmıştır.
- Türgişler, Emeviler devrinde İslam ordularının karşısına dikilerek Orta Asya'nın Araplaşmasını önlemişlerdir. 776 yılında Karluklar Türgiş hakimiyetine son verdiler.
- İlk madeni Türk parası bu dönemde bastırılmıştır.

Kırgızlar:

- Kırgızlar, Asya Hun Devleti zamanında Baykal Gölünün batısında yaşıyorlardı.
- Önce Göktürklerin daha sonra Uygurların egemenliği altında yaşadılar. 840 yılında Uygur Devletini yıkan Kırgızlar burada bir devlet kurdular.
- 1207 yılında Moğolların egemenliği altına girdiler. Ünlü "Manas Destanı" Kırgızlara aittir. (Manas Destanı dünyanın en uzun destanıdır)
- Cengiz Han'a itaat eden ilk Türk topluluğudur.
- Ötüken bölgesini Moğollara terk ederek Orhun kültürünün ortadan kalkmasına neden olmuşlardır.

Karluklar:

- Uzun süre Göktürkler ile beraber yaşayan Karluklar, Kutluk Devletinin yıkılmasından sonra Uygurların egemenliğinde yaşamaya başladılar.
- Talas Savaşında Çinlilere karşı Arapların yanında yer alarak savaşı Müslümanların kazanmasını sağladılar. Bu savaş sonrasında İslamiyet'i kabul ettiler ***(Karluklar İslamiyet'i kabul eden ilk Türk boyudur).***
- Karluklar Karahanlılar Devletinin temelini oluşturdular.
- Cengiz Han'a itaat eden ilk Müslüman topluluğudur.
- XII. yy'da Moğol, egemenliğine girdiler.

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE KÜLTÜR VE MEDENİYET

DEVLET YÖNETİMİ

■ İslamiyet'ten önceki Türkler en büyük sosyal yapı olan devleti (il) boylar birliği anlamına gelen federasyon tarzında örgütlenmişlerdi. Devletin başında Hakan bulunurdu.

■ Hükümdarlar çeşitli unvanlar kullanırlardı. Bunların başında; Tanhu ve Şanyü unvanı gelir. Ayrıca, Kağan, Hakan, Han, Yabgu, İlteber, idikut gibi unvanlar da kullanılmıştır.

■ Türk Devletlerinde hükümdar yönetimi kolaylaştırmak için ülkeyi Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırırdı. Ortada (Merkezde) ise asıl hükümdar bulunurdu. Sağ ve Solda ise Hanedan üyelerinden YABGU'lar bulunurdu.

Devlet (Merkez)

Batı	Doğu
Yabgu	**Şad**
Hükümdarın kardeşi	Hükümdarın büyük oğlu

■ Hiçbir şekilde **töreye** aykırı davranma yetkisi olmayan hükümdarın temel görevi halkının huzur ve refahını sağlamaktı. Kurultay (Danışma Meclisi) başkanlığı ve ordu komutanlığı da hükümdarın görevleri arasındaydı.

■ Hun ve Göktürk hükümdarları **"Otağ"** adı verilen çadırlarda otururlardı. Uygurlardan itibaren hükümdar sarayları yaptırıldı. Her sonbaharda halka "Şölen" denilen ziyafetler verilirdi.

Hükümdarlara Kurultayın yanı sıra **"hatun"** denilen hükümdar eşleri de yardımcı olurdu (Hükümdar olmadığı zaman kurultaya Hatun başkanlık ederdi). Bu durum Türk toplumunda kadına verilen değeri ortaya koymaktadır.

Hükümdarlık sembolleri şunlar idi:

♦ **Otağ** (hakan çadırı)

♦ **Örgin** (taht)

♦ **Kotuz** (sorguç)

♦ **Tuğ** (sancak)

♦ **Yay ve davul**

Bu semboller sadece hükümdar tarafından kullanılabilir, başkaları tarafından kullanılamazdı. Kullanılması hükümdara isyan etme ile eş anlamlıydı.

Tanrı vergisi kabul edilen siyasi iktidar **kut** kavramı ile ifade edilmiş, hükümdarın şahsı ve ailesi kutlu sayılmıştır. Yani siyasi iktidar hakkı, diğer insanlar arasından seçilmiş hükümdara ve ailesine verilmiştir. Kut kavramı bir bakıma ilâhî seçkinliğin bir ifadesidir.

■ Kut'un kan yoluyla babadan oğula geçtiğine inanılırdı.

■ Hükümdarlara Tanrı tarafından verildiği düşünülen yetkinin kalıtımsal olarak oğullarına da geçtiği görüşü Türk devlet yönetiminde veraset sorununu da beraberinde getirmiş; bu durum taht kavgalarını ve parçalanmayı hızlandırmıştır. (Bazen, kardeşlerin devleti parçalamadan birlikte yönettikleri de görülürdü. Örneğin, Bumin - İstemi kardeşler (I. Göktürk devleti), Bilge - Kültigin kardeşler (II. Göktürk devleti) gibi.

HÜKÜMDARIN TAHTA ÇIKIŞI

Tarih boyu hanedana mensup Türk hükümdarlarının tahta çıkışı başlıca dört şekilde gerçekleşmiştir:

a) Hanedan üyeleri arasındaki siyasi ve askerî mücadeleyi kazanan hükümdar olarak tahta çıkıyordu. Türk tarihinde, tahta çıkmada en sık rastlanan usul bu idi.

b) Hükümdarın rakipsiz aday olması kolayca tahta çıkmasını sağlıyordu.

c) Hükümdarın tahta çıkmasındaki diğer şekil ise seçim usulü idi. Hükümdar ölünce, yüksek dereceli meclis (kengeş, toy, kurultay veya meşveret meclisi) toplanır, Hanedan üyelerinden birini hükümdar seçerdi.

d) Hükümdarın tahta çıkışında uygulanan diğer bir sistem de Ekberiyet (en yaşlı üye) Sistemi idi. Bu sistem uzun süre tartışılmış, sonunda XVII. yüzyıl başında Osmanlı Devleti hükümdarı I. Ahmet (1603-1617), kardeş katli geleneğine son vererek ekber ve erşed sistemini getirmiştir. Buna göre hanedan üyeleri arasında hükümdar seçilirken bu üyelerin öncelikle büyüklüğüne (ekber), sonra da akıllı ve sağlıklı oluşuna (erşed) bakılırdı. Bu özellikleri taşıyan hanedan üyesi hükümdar olurdu.

- Hükümdar ailesinin en yetkili üyesi veliaht olurdu. Hükümdarın oturduğu başkente **"Ordu"** denirdi. Onun devlet yönetimi ve askeri konulurda yetişmesi sağlanırdı.

- Türkler teşkilatçı bir millet olduğundan yıkılan devletin yerine hemen yenisini kurmuşlardır.

- Ülke töreye uygun olarak yönetilirdi. Töre eski Türklerde devlet ve toplum yaşamını düzenleyen yazılı olmayan kurallardı.

Türklerde ilk devlet teşkilatını Hunlar kurmuşlardır. Devlete il, millete budun denirdi. Devlet işleri Kurultay'da görüşülürdü Türk devletlerinde meclislere 'Toy' "Kurultay" ve "Kengeş" denirdi. Meclis sadece hükümdar seçimi, savaş ve barış gibi önemli kararları vermek için toplanırdı. Hakan meclisin başkanı idi. Meclise katılan üyelere "Toygun" denirdi. Herkesin kurultaya katılma hakkı yoktu.

DEVLETİN İŞLERİNİ YÜRÜTEN GÖREVLİLER

Buyruklar	Bakanlar
İç buyruklar	Saray işleri ile ilgili bakanlar
Tamgaçlar	Damgacılar
Danışmanlar	Müşavirler
Tudun	Vali
Bitikçi	Yazışmacı / Sekreter
Tekin	Şehzade
Subaşı	Ordu komutanı
Yargucu	Yargıç
Tarkan ve Apa	Saray görevlileri

SOSYAL HAYAT

- Toplum sağlam bir aile yapısına dayanıyordu. Tek kadınla evlilik olup, kadın erkek eşitti.
- Türk toplumunun en küçük sosyal birimi aile **(Oguş)** idi. Türk toplumunda ailelerin bir araya gelmesiyle "Uruğlar (akraba, sülale) bunların birleşmesiyle "Boy"lar meydana geliyordu. Boy, siyasi bir nitelik taşır ve başında Bey bulunurdu. Boyların birleşmesiyle **"Budun"** (Boylar birliği - millet) meydana gelir ve başında Han bulunurdu.
- Budunların birleşmesiyle "İl" (Devlet) oluşurdu.



- Hayat tarzı göçebeliktir. Kışın kışlıklara, yazın yazlıklara gidilirdi. Göçebe hayatın zorunlu kıldığı hayvancılığa önem verilmiştir.
- At'ın önemli bir yeri vardır. Savaşçılık herkesin ortak bir yeteneğidir. En fazla hayvansal gıda tüketilirdi, içilen içki ise atın sütünden elde edilen Kımız'dır. Atın etinden ve sütünden de yararlanılırdı.
- Bahar mevsiminin başlangıcında şölenler düzenlenirdi. Günümüzde 21 Mart'ta kutlanan "Nevruz Bayramı" bu geleneğin devamıdır. Bu şölenlerde çalınan müzik aletine **Kopuz** denirdi.
- Türk erkekleri pantolon, ceket, çizme, gömlek ve kaftan gibi kıyafetleri giyerek Çinlileri, Bizansları ve Slavları etkilemişlerdir.

Yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu Uygurlar'dır. Devlet ve toplum düzeni gelenek ve göreneklere göre düzenlenirdi. Töre adı verilen bu kurallar yazısızdı. Göçebelikten dolayı mülkiyet gelişmediği için özel mülkiyet gelişmemiştir. Tarıma dayalı işçilik olmadığı için kölecilik anlayışı yoktur.

DİNİ HAYAT

- Tabiat kuvvetlerine inanma şeklinde başlayan din ölmüş ataların ruhlarına inanma (Atalar Kültü) şeklinde devam etmiştir.

Atalar Kültü: Eski Türklerde ölmüş büyükler ve atalara ait hatıralar kutsal sayılırdı. Türkler babalarının ve atalarının, öldükten sonra ruhları aracılığı ile aile bireylerini korumaya devam ettiklerine inanırlar, bu nedenle de onlara karşı duydukları minnet hissi ile atalara kurbanlar keserlerdi. En değerli kurban at idi. Atalara ait hatıralara verilen önem, mezarlara yapılan saldırıların ağır bir şekilde cezalandırılmasından da anlaşılmaktadır.

- Gök, güneş, ay, yıldız, yer ve su kutsal kabul edilir ve bunlara kurbanlar sunulurdu.
- Bir dinden çok bir sihir karakterine sahip olan Şamanizm eski Türk topluluğuna damgasını vurmuştur. İlk Türk devletlerinde din ve inanışı üç gurupta toplayabiliriz:

1. Tabiat Kuvvetleri'ne inanma
2. Atalar kültü
3. Göktanrı

- Türklerin asıl dini Göktanrı diniydi. En eski inançları ise totemizm'dir.

Totemizmde, kutlu olduğu kabul edilen cisimlere inanılırdı. Bunlar, insan veya hayvan olabilirdi.

- Din adamlarına **Şaman, kam;** cenaze törenlerine de **"yuğ"** adı verilmiştir. Devletin ileri gelenleri, devlet işlerinde Şamanların düşüncelerini de alırlardı.
- Kişinin hayatta iken öldürdüğü düşman sayısını simgeleyen mezar taşlarına **"balbal",** mezarlarına ise **kurgan** denilmiştir.

Kurgan

Kurgan; eskiden Orta Asya'da ölen Türklerin eşyaları ile beraber gömülerek, kimsenin de tahrip etmemesi için üzerine tonlarca toprak yığılmak suretiyle kaidesi yuvarlak bir tepecik şekli verilen mezarlara denir. Orta Asya'da Ural Dağlarından Yenisey nehri bölgesine kadar olan alanda ve Kırgız steplerinde binlerce Kurgan bulunmaktaydı. Oralarda yaşayan Türkler kutsal saydıkları bu mezarları hep korumuş kollamışlardır. Fakat XVII. yüzyıldan sonra buralar Ruslar eline geçince buralara yerleştirilen Rus muhacirler bu Kurganlarda gömülü olan hazineleri almak için bu mezarları kısa zamanda tahrip ederek çıkardıkları çeşitli madenleri eritip yok etmişlerdir.

Kurganlarda bulunan eşya ve kalıntılar sayesinde Orta Asya tarihi ve kültürü hakkında bilgilere ulaşmaktayız .

- Türkler arasında zamanla diğer dinler de yayıldı. Uygurlar arasında Mani ve Budizm dini yayılmıştır. Macarlar, Bulgarlar, Peçenekler ve Kumanlar Hıristiyanlığı benimserken, Hazarlar Museviliği Hıristiyanlığı ve İslamiyeti kabul etmişlerdir. Ama bu dinlerin hiçbiri İslamiyet kadar Türkler arasında yayılmamış ve etkili olmamıştır.
- Milli benliklerini koruma konusunda en hassas olanı Uygurlardır. Uygurlar, ilişki kurdukları kültürlerin terimlerine bile Türkçe karşılıklarını kullanmaya özen göstermişlerdir.

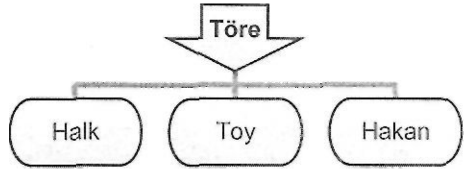
Ölü Gömme Adetleri:

Ölüler atı ile beraber gömülürler (Cennet yolculuğunu kolaylaştıracağına inanılırdı). Öldürdüğü kişilerin cennette ona hizmet edeceği anlayışı vardı.

Ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanıldığı için ölen kişi eşyalarıyla beraber gömülürdü.

- Gelenek, görenek ve ahlak kurallarından oluşan sözlü hukukun **(Töre)** sosyal hayatta önemli bir yeri vardır.
- Törenin üç kaynağı vardı.

Bunlar:



- Hükümdar da töreye uymak zorunda idi. Törenin bazı hükümleri zamanla değişebilirdi.

- Miras hukukuna göre topraklar en küçük oğula, taşınabilir mallar ise diğer oğullara verilirdi.

- Devlete ihanet etme, adam öldürme, zina hırsızlık gibi suçların cezası idamdı.

- Yüksek mahkeme hükümdar başkanlığında toplanırdı. Yargıçlar **yorgucu ve yargan** gibi isimlerle anılırlardı.

*Uygurlar döneminde ticari ilişkilerin gelişmesinden dolayı, kişiler arası anlaşmazlıkları çözümleyecek kuralların yazılı hale getirilmesi ihtiyacı ortaya çıktı. Böylece **Türk hukuku ilk kez Uygurlar tarafından yazılı hale getirildi.***

NOT:

- Türk töreleri Moğollar tarafından yazılı hale getirilerek, Cengiz Yasaları oluşturulmuştur.

ORDU

- Sürülerin bakımı ve sürek avları savaş usullerinin öğrenilmesinde en etkili yol idi.

- Askerilik hayatın kendisi olduğundan ayrı bir meslek değildi. Ordu-millet anlayışı hakimdir.

- Türk ordusu daimi olup eli silah tutan herkes askerdi. Ordunun asıl gücü atlı süvari birlikleridir.

- Orduda (Hazarlar hariç) ücretli askerlere yer veren Türk topluluğu yoktu. Savaşta ölmek en büyük şeref sayılıyordu.



- Türklerin kullandığı en önemli savaş taktiği **Turan taktiği** idi. Bu taktik iki aşamalı uygulanırdı. Bunlar: Sahte geri çekilme ve pusu idi.

*Turan taktiği şöyle uygulanırdı: Savaş sırasında süvari birlikleri düşmana saldırdıktan sonra kaçıyormuş gibi geri çekilerek düşmanın üzerlerine doğru gelmesini sağlarlardı. Giderek hilal şeklini alan atlı birlikler, düşmanı çember içine alarak yok ederlerdi. Bu yüzden bu taktik hilal taktiği olarak da adlandırılır. Türkler bu savaş taktiğini daha sonraki dönemlerde de başarı ile uygulamışlardır. **(Malazgirt, Niğbolu, Mohaç).***

- Türk ordusunda ilk teşkilatı kuran Mete Han oldu. Mete'ye dayanan ordu örgütü onlu, yüzlü ve binli gruplardan oluşuyordu.

- ***Mete'nin tahta geçişi, günümüzde kara kuvvetlerinin kuruluş tarihi*** olarak kabul edilmektedir (M.Ö. 209).

*Dünyada ilk kez Türklerde görülen bu askeri sistem Batıya ilk olarak **Avrupa Hunları** tarafından tanıtılmıştır.*

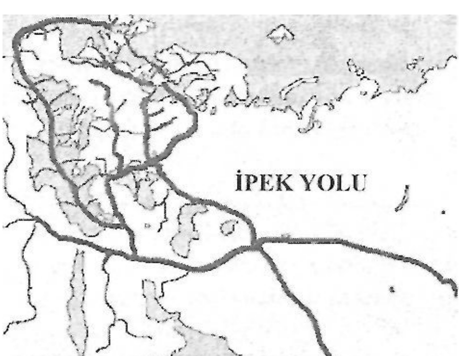
EKONOMİK HAYAT

- Eski Türk toplumunda ekonomik yaşamın temeli hayvancılığa dayalıydı. At ve koyun en çok beslenen hayvandı.
- Tarım, ancak nehir ve göl kıyıları ile yağış alan elverişli bölgelerde yapılıyordu. Hunlara ve Göktürklere ait sulama kanalları, Türklerin tarıma da büyük önem verdiğini göstermektedir.

Uygurlar yerleşik hayata geçtiklerinden dolayı tarıma daha büyük önem vermişler, hayvancılıkta ise diğer Türk Devletleri kadar etkili olamamışlar.

- Türkler Hunlardan itibaren ticarete önem vermeye başlamışlar ve yakın komşuları ile yoğun ticari ilişkilerde bulunmuşlardır, (en çok Çinlilerle) Bu ülkelere canlı hayvan, deri, kösele, kürk ve hayvansal gıdalar satmışlar, karşılığında tahıl ve giyim eşyası almışlardır.
- İpek yolu ve kürk yolunun Türklerin elinde olması Türk devletlerine büyük avantaj sağlamıştır.

♦ *İpek yolu:*



♦ *Çin'den başlayıp Orta Asya'yı aşarak Akdeniz ve Karadeniz'de sona eren ticaret yoludur. Türkler ile Çinliler arasındaki savaşların temelinde de bu ticaret yolu vardı.*

♦ ***Kürk yolu:*** *Hazar ve Bulgar ülkelerinden başlayıp Altay ve Sayan dağlarından ipek yoluna paralel olarak Çin'e ulaşan ticaret yolu.*

- Talaş savaşından (751) sonra ticari yaşamda Çinli tüccarların yerini giderek Müslüman tüccarlar almaya başladı. Böylece Türklerle Müslümanlar arasındaki ticari etkinlikler artmaya başladı.
- Türkler eski devirlerden beri çeşitli madenleri işlemesini ve bu madenlerden araç gereç yapmasını biliyorlardı. Göktürklerin demircilikle uğraştıkları, Hunların Altaylardaki demir madenlerini, Hazarların da Kafkaslardaki altın ve gümüş madenlerini işledikleri bilinmektedir.
- Devletin başlıca gelirleri toprak ve hayvan vergileri, savaş ganimetleri, bağlı devletlerden ve ticaretten sağlanan vergilerdir.
- Türklere ait ilk madeni para örneğinin Göktürklere ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bu paralar Türklerin ticarette de gelişmiş olduklarını ve ileri bir medeniyete sahip olduklarını göstermektedir.

YAZI, DİL VE EDEBİYAT

- Türkçe, en eski dillerden biridir. Köken olarak Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna bağlıdır.
- Türkçe yazılan en önemli metinler, mezar taşları ve kitabelerdir.



Göktürk Alfabesi

Türkler Tarih Boyunca Şu Alfabeleri Kullanmışlar

- Göktürk
- Uygur
- Soğd
- Arap
- Kiril
- Latin

Göktürk alfabesi: *İlk Türk alfabesi Göktürk Alfabesi olup 38 harften ibarettir. Orhun alfabesi olarak da anılmaktadır. Bu alfabe sağdan sola doğru yazılır, kelimeler arasına nokta konur. Orhun kitabeleri ve Yenisey Yazıtları bu alfabe ile yazılmıştır.*

Uygur alfabesi: *ikinci Türk alfabesi ise Soğd Alfabesinden esinlenerek hazırlanan Uygur Alfabesi, 18 harf olarak düzenlenmiştir. Sağdan sola yazılır. 8 ve 18. yüzyıllar arasında kullanıldı.*

- Uygurlar XIII. yüzyılda Moğol egemenliğine girdikten sonra Uygur alfabesi Moğolların resmi yazısı oldu. Uygurlar kağıt yapımını biliyorlardı. Bu yüzden yazılarını kağıt üzerine yazmışlardır. Ayrıca hareketli harf sistemine dayanan matbaayı da Uygurların bulduğu, basılan Uygurca kitapların çokluğundan anlaşılmaktadır. Uygurlara ait hukuk belgeleri de bu alfabe ile yazılmıştır.
- Türklerin en eski yazıtları **Orhun Yazıtları** ile **Yenisey Yazıtları'**dır. Yenisey Yazıtları Orhun Yazıtları'ndan daha önce dikilmiştir.

TÜRKLERİN EN ESKİ YAZITLARI

YENİSEY YAZITLARI

Yenisey ırmağı dolaylarında bulunmuş olup Kırgız Türklerinin mezar taşlarına yazdıkları yazılardır. İslam öncesi ilk yazılara Yenisey mezar taşlarında rastlanmıştır. Ancak bu yazılar bir alfabe oluşturmazlar.

ORHUN YAZITLARI

II. Göktürk (kutluk) hükümdarı Bilge Kağan, kardeşi Kültigin ve devlet adamı Tonyukuk için dikilmiştir. Tonyukuk, kitabesini kendisi yazmış; Kültigin ve Bilge Kağana ait olanları ise Yolluğ Tigin yazmıştır.

Orhun Kitabelerinde:

* Devlet anlayışı ve vatan sevgisi

* Devlet adamlarının ve halkın sorumlulukları

* Çin'in Türk devletlerini yıkma politi-kaları

* Türklerin tutsaklık yılları

* Bağımsızlığın önemi

* Devlet kurmanın zorlukları

* Türk ulusunun geçmişteki olaylardan ders alması dile getirilmiştir.

Orhun Yazıtlarının Önemi:

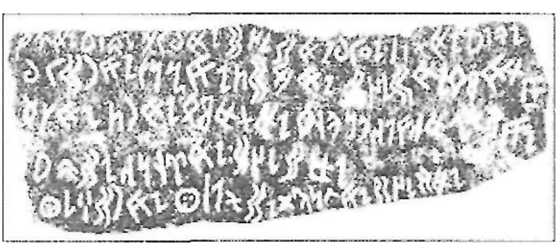
* ilk Türk alfabesi kullanılmıştır.

* ilk yazılı milli tarih kaynağıdır.

* Türk kelimesi ilk kez bu yazıtlarda millet adı olarak kullanılmıştır.

* İlk yazılı, edebi, siyasi, mimari ve heykeltıraşçılık eserleridir.

* 1893 yılında Danimarkalı Thomsen tarafından okunmuştur.



Türk kavimlerinde bilinen en meşhur Runik yazılar kuşkusuz Orhun ve Yenisey yazıtlarıdır.

Bu yazıtlardan başka Karabalasagun yazıtları da vardır. Bu yazıtlar Uygurlar'a aittir. Mani dininin anlayışını yansıtır. Uygur dönemi eserleri genellikle Maniheist yaşam görüşü ile büyücülük, falcılık gibi konular ele alınmıştır.

Türkçenin İlk Edebiyat Ürünleri Sözlüdür;

Bunlar:

Sagu	Cenaze törenlerinde söylenen ağıtlar.
Koşuk	Şölenlerde saz eşliğinde söylenen şiir.
Sav	Atasözleri.
Destanlar	Bağımsızlık, vatanın kutsallığı, birlik beraberlik ve kahramanlık konularının işlendiği sözlü ürünler.

Türk edebiyatının sözlü edebiyat alanındaki ilk ve en önemli eserleri destanlardır.

ÖNEMLİ TÜRK DESTANLARI	
Alp Er Tunga	İskit Hükümdarı Alper Tunga'nın ölümü üzerine yakılan bir ağıttır.
Oğuz kağan	Mete Han'ın hayatı ile Orta Asya'da siyasal birliği sağlaması ve ülkesini oğulları arasında bölüştürmesini anlatır. Hunlara ait olan bu destan Türklerin ortak destanıdır.
Türeyiş	Uygur Destanı'dır. Bir Hun hakanının kızlarını tanrılarla evlendirmesi bu evlilikten doğan çocukların bozkurt ruhuna sahip olmaları ve böylece çoğaldıkları anlatılır.
Ergenekon	Göktürk destanıdır. Bir savaştan yenik çıkan Göktürk'lerin Ergenekon denilen topraklardan çıkmak için verdikleri mücadele anlatılır.
Göç	Uygur destanıdır. Kutsal bir kayanın yok olması ile Türk ilinde başlayan kıtlıkla beraber göç etmek zorunda kalındığı anlatılır.
Manas	Kırgızlara aittir. En uzun Türk destanıdır. Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında dünyaya tanıtılmıştır.
Dede Korkut Hikayeleri	Oğuz kağan destanındaki olaylar ayrı ayrı anlatılmış. 16. yüzyıl sonlarında yazıya geçirilmiştir. Destanla halk hikâyesi arasında bir geçiş özelliği gösterir.

BİLİM VE SANAT

- İlk Türk devletlerinden günümüze ulaşabilen yazılı kaynaklar oldukça azdır. Bu nedenle Türklerin bilim alanındaki etkinlikleri konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz.
- Gök bilimi ile ilgilenen Türkler bir yılı 365 gün 5 saatten biraz fazla olarak hesaplamışlar ve günümüzdeki hesaplamaya son derece yaklaşmayı başarmışlardır. Türkler bu çalışmalar sonucu On İki Hayvanlı Türk Takvimini oluşturmuşlardır.
- Astronomi bilimiyle uğraşmışlardır.
- Türkler bilim adamlarına çok büyük önem vermişlerdir. Kağanlar bu bilim adamlarını daima yanlarında bulundurmuşlardır. "Tayanç" ve "keneşçi" denilen bu danışmanlar kağanların her toplantısına katılmışlardır. Danışmanların bulunduğu meclise; eski Türklerde "Keneş Meclisi", Selçuklularda "Müşavere Meclisi", Osmanlılarda ise "Meclis-i Meşveret" ismi verilmiştir.

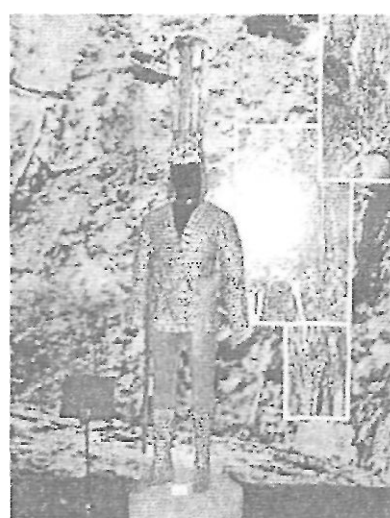
Mimarlık

- Hunlar ve Göktürklerin göçebe yaşam tarzı sürdürdükleri için kalıcı mimari eserler verilmemiştir.
- Uygurların yerleşik hayata geçmesiyle birlikte Türklerde çadır sanatı yerini mimariye bıraktı. Şehircilik ve bayındırlık alanında da bu dönemden itibaren gelişmeler görüldü. Uygurlarda mimarinin yanı sıra heykel ve resim sanatları da gelişme göstermiştir. Uygurlar kurdukları şehirlere **Ordu-balık** adını vermişlerdir.

El sanatları

Demircilik ve maden işlemeciliği, Türklerde gelişmiştir. Dokumacılık, altın ve diğer madenlerden yapılan süs eşyaları, eyer ve koşum takımları, çeşitli savaş aletlerinin yapımı, gelişen başlıca el sanatları olmuştur. Süsleme Sanatı'nda daha çok hayvan ve bitki motiflerine yer verilmiştir. Türk sanatındaki bu tür süslemeye **hayvan üslubu** denilmiştir.

Türk kültürüne ait son yılların en önemli buluşu, 1970 yılında Kazakistan'ın merkezi Almaata yakınlarındaki bir kurgandan çıkarılan altın elbiseli adam heykelidir. Bu heykeldeki altın işçiliği Türk maden sanatının en gelişmiş örneğini gösterir.



Altın Elbiseli Adam

Altaylar'da Pazırık Kurganı'nda bulunan halı (M.Ö.IV. yüzyıl) dünyanın en eski halisidir. Bu halıda süvariler, geyik ve hayvan figürleri yer almaktadır. Bu bulgu da Türklerde dokumacılığın ne kadar geliştiğini gösterir.

Resim:

Hunlardan kalma eserler üzerinde insan ve hayvan resimlerinin bulunması Türklerin resim sanatıyla ilgilendiklerini gösterir. Türk resim sanatı Uygurlar döneminde ilerlemiştir. Duvar resimlerinde (fresk) genellikle Mani ve Buda dinlerine ait konular işlenmiştir. Uygur şehirlerinin kalıntılarındaki minyatürler, Türk resim sanatının ilk önemli örnekleridir. Uygurlardan kalma bu minyatürler Moğollar aracılığı ile islam dünyasına girmiştir.



Balbal (Mezar taşı)



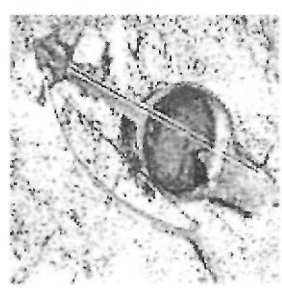
Resim: Uygur asil ve rahipleri

Heykel:

Türk sanatındaki ilk heykel örnekleri Göktürkler dönemindeki **balbal** taşlarıdır. Bu taşlar, ölen kahramanların mezarlarının başına dikilir ve öldürdüğü düşmanları simgelerdi. Uygurlar döneminde heykel sanatı oldukça gelişmiştir. Uygur heykel sanatında daha çok hayvan üslubu kullanılmıştır.

Müzik:

Türk sanatı içinde en gelişmiş unsurlardan birisi de musikidir. Türk devletlerinde askeri bando çok yaygındı. Göktürk ve Uygur bandolarında davulun yanında nefesli çalgılar da bulunurdu. Askeri bandonun hükümdar huzurunda marş çalması, daha sonraki Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Türk müzik aletleri içinde en önemlisi **kopuz** idi. Destan, kahramanlık olayları ve çeşitli hatıralar, saz şairleri tarafından kopuz çalınarak söylenirdi.



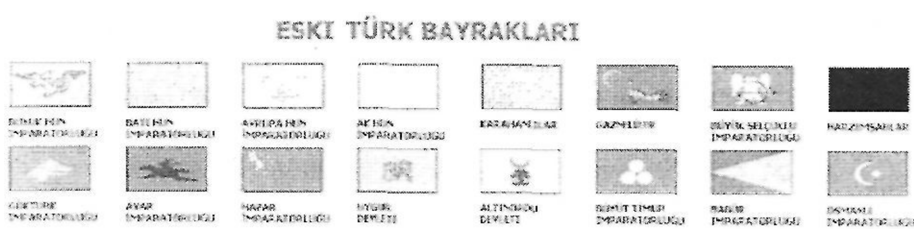
Kopuz

İSLAM ÖNCESİ TÜRKLERE AİT TERİMLER

Figür	*: Resim ve heykel sanatlarında tasvir edilen insan resmi*
Aygucu	*: Vezir*
Ayuki	*: Hükümet*
Balbal	*: Mezar taşı*
Bedizci	*: Ressam*
Budun	*: Millet*
Buyruk	*: Bakan*
Bodun	*: Boylar birliği*
İdikut	*: Uygur hükümdarlarının kullandığı bir unvan*
Kamdu	*: Bez para*
Oguş	*: Aile*
Otağ	*: Hükümdar çadırı*
Suhaşı	*: Ordu komutanı*
Tigin	*: Prens*
Toy	*: Devlet Meclisi*
Urug	*: Sülale*
Yuğ	*: Cenaze töreni*
Yarmak	*: Madeni para*
İl	*: Devlet*
Kurultay (Kengeş)	*: Meclis*

TARİHTE İLKLER (Türk Kültür Tarihi)

- *Tarihte <u>rol oynayan</u> **İlk Türk topluluğu** İskitler (Sakalar) dir.*
- *Tarihte Türkler tarafından kurulduğu bilinen ilk devlet **Büyük Hun devletidir.***
- *Tarihte ilk defa bütün Türkleri tek bayrak altında toplayan Türk Devleti **Asya Hun devletidir.***
- *Anadolu'ya ilk Türk akınları **Avrupa Hunları** tarafından yapılmıştır.*
- ***Kutluk Kağan** Çine karşı "Ulusal Kurtuluş Savaşına" girişerek II. Göktürk devletini kurmuştur. Bu özelliği ile Kutluk Kağan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran M.Kemal Atatürk'e benzer.*
- ***Tarihte ilk defa Türk adıyla kurulan devlet, Göktürk Devleti'dir.***
- *Kutluk Bilge Kül Kağan Türklerin şehir kuran ilk hükümdarıdır. İlk Türk şehri Ordu-balık'tır.*
- *Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğudur.*
- *Anadolu'ya ilk Türk akınları **Avrupa Hunları** tarafından, ikinci akın **Sihirler** tarafından yapılmıştır.*
- *Bugünkü **SİBİRYA** adı Sibir Türklerinden gelir.*
- *Kırgızlar, Cengiz Han'a bağlanan ilk Türk Kavmidir. Daha sonra Rusların egemenliğine girmişlerdir.*
- *İlk defa İstanbul'u kuşatan Türkler, Avarlar'dır.*
- ***OĞUZLAR,** Tarihte Türk Milletinin siyasi, kültür ve medeniyet alanında en büyük rolü oynayan koludur.*
- *Türk ordu teşkilatını ilk kuran **METE HAN** Olmuştur. Mete Orduyu 10'luk sisteme göre teşkilatlandırmıştı. Onluk sistem daha sonra tüm Türk devletlerinde kullanılmıştır.*
- *Türklerin ilk kullandığı takvim **12 Hayvanlı Türk Takvimi'dir.***
- *Musevilik'i resmi din olarak kabul eden ilk ve tek Türk devleti **Hazarlar'dır.***
- *İslamiyet'i kabul eden ilk Türk <u>boyları</u> **Karluklular'dır)***
- *İlk defa ücretli askerlerdi kullananlar Hazarlardır.*



ÖZET BİLGİLER

ANAYURDU	*Türkler, tarih sahnesine Orta Asya'da çıkmıştır. Orta Asya'nın sınırları;* ***Doğuda*** *Kingan Dağları,* ***Batıda*** *Hazar Denizi,* ***Güneyde*** *Himalaya Dağları,* ***Kuzeyde*** *Sibirya'dır.*
GÖÇLERİN SEBEPLERİ	*1. Nüfus artışı ve toprakların yetersiz kalışı,* *2. Olumsuz iklim şartları (Kuraklık, şiddetli kışlar),* *3. Kendi aralarında ve diğer kavimlerle olan mücadeleler,* *4. Salgın hastalıklar,* *5. Türklerin Cihan hakimiyeti düşüncesi (Güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar her yeri fethetme arzusu),* *6. Çin baskısı.*
GÖÇ YÖNLERİ	***Kuzeye Gidenler;*** *Sibirya'ya* ***Doğuya Gidenler;*** *Çin ve Uzakdoğu ülkelerine* ***Güneye Gidenler;*** *Hindistan, Afganistan ve Çin'e* ***Batıya Gidenler;*** *İki yol izlemişlerdir. Bir kısmı Hazar Denizinin kuzeyinden Karadeniz'in kuzeyine ve Avrupa'ya; Diğer kısmı ise Hazar Denizinin güneyinden İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'ya göç etmişlerdir.*
GÖÇLERİN SONUÇLARI	*1. Orta Asya kültür ve Medeniyeti dünyanın değişik bölgelerine taşınmıştır.* *2. Göç etmeyip, Orta Asya'da kalan Türkler, ilk Türk Devleti olan "Asya Hun Devleti"ni kurmuşlardır.* *3. Göç eden Türk boyları gittikleri yerlerde yeni Türk Devletleri kurarken, oralardaki bazı devletleri de yıktılar.*
TÜRK ADININ ANLAMI VE KÖKENİ	***1. Ziya Gökalp'e göre;*** *Töre kelimesinden gelir. Buna göre Türk demek "Türeli = Nizamlı, geleneklerine bağlı" demektir.* *2. Danimarkalı Bilgin* ***VVAMBERY'e*** *göre Türemekten (Türük) gelir. Buna göre Türk demek TÜREMİŞ, ÇOĞALMIŞ demektir.* ***3. Kaşgarlı Mahmut'un*** *"Divan-ı Lügatıt Türk" adlı eserinde Türk dernek "OLGUNLUK ÇAĞI"demektir.* *4. Genel olarak Türk demek, GÜÇLÜ, KUVVETLİ manasında kabul edilir.*

TEST -1
İlk Türk Devletleri

1. Uygur Türkleri, başta Budizm olmak üzere çeşitli dinlere bağlı değişik kültürlerle ilişki kurdukları halde dini terimlerin bile Türkçe karşılıklarını kullanmaya özen göstermişlerdir.

Uygurlar bu davranışlarıyla aşağıdakilerden hangisini korumaya çalışmışlardır.

A) Toprak bütünlüğünü

B) Yönetim biçimlerini

C) Milli benliklerini

D) Toplumda eşitlik anlayışını

E) Eski inanç sistemlerini

2. Türk tarihi açısından "Yuğ" neyi ifade etmektedir?

A) Hükümdar soyunu

B) Hükümdarlık törenini

C) Danışma meclisini

D) Süsleme sanatını

E) Cenaze törenini

3. Uygurlar, Orta Asya'daki diğer Türk devletlerine göre;

I. Halıcılık II. Demircilik

III. Tarım IV. Resim ve heykel

Alanlarının hangilerinde daha başarılı olmuşlardır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) II-III
D) II-IV E) III-IV

4. Eski Türklerin aşağıdaki özelliklerinden hangisi Türk Ulusunun demokrasiye yatkınlığının bir kanıtıdır?

A) Yönetimleri altındaki kavimlere eşitlik ve adaletle hükmetmeleri

B) Komşuları ile iyi ilişkiler kurmuş olmaları

C) Devlet yönetiminde hakanların yetkilerini sınırlayan bir kurultayın bulunması

D) Çok çabuk teşkilatlanıp devlet kurabilme yeteneği

E) Hakanların sefere çıktığı zamanlarda yerine eşlerinin vekalet etmesi

5. **Aşağıdakilerden hangisi** "Orhun Kitabeleri'nin **yazılış amaçlarından biri** olamaz?

A) Toplumsal dayanışmayı geliştirmek

B) Ulus olma bilincini pekiştirmek

C) Hükümdar ailesinin soyluluğunu vurgulamak

D) Türk tarihini gelecek kuşaklara yansıtmak

E) Yöneticilik konusunda bilgi vermek

6. Aşağıdakilerden hangisi, Türk devletlerinde ülkenin hükümdar ailesinin ortak malı sayılması geleneğinin bir sonucu **<u>değildir?</u>**

A) Parçalanmanın hızlanması

B) Çok sayıda Türk devleti kurulması

C) Güçlü orduların oluşturulması

D) Dış baskıların artması

E) Kardeş kavgalarına rastlanması

7. Aşağıdakilerden hangisi Orta Asya Türk **devletlerinin ortak özelliklerinden biri <u>değildir?</u>**

A) Törelere saygı duyulması

B) Yönetimin federatif karakterli olması

C) İpek yolu ticaretinden yararlanılması

D) Sık sık savaşlara girişilmesi

E) İslamiyet'in Türk boyları arasında hızla yayılması

8. Uygurlar;

I. Savaşı ve hayvansal gıdaları yasaklayan Mani dinini benimsediler,

II. Şehircilik ve bayındırlığa önem verdiler.

Bu bilgiler ışığında Uygurlar için aşağıdakilerden hangisi <u>söylenemez?</u>

A) Yerleşik hayata geçtikleri

B) Askeri yönden sarsıldıkları

C) Uygarlık alanında önceki Türk federasyonlarını geçtikleri

D) Ekonomilerini hayvancılığa dayandırdıkları

E) Çevre kavimlerin kültürlerinden etkilendikleri

9. "Orta Asya'da kurulan Türk devletleri kısa sürede yıkılmıştır. Bu dönemde Türk tarihi kısa aralıklarla birbiri içinden filizlenen devletlerle doludur."

Bu durumun ortaya çıkmasında aşağıdakilerden hangisi en çok etkili olmuştur?

A) Türklerin göçebe bir hayat yaşamaları.

B) Orta Asya'nın coğrafi konumu

C) Türk Çin ilişkilerinin gerginliği

D) İyi bir yönetim biçiminin kurulamaması

E) Geleneklere göre devletin şehzade arasında bölünmesi

10. İlk Türk devletlerindeki teşkilatlanma biçimi konusunda ayrıntılı bilgi sahibi olamayışımızın nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yazılı belgelerin az oluşu

B) Türk boylarının çok geniş alanlara yayılması

C) Göçebe hayat tarzının uzun süre devam etmesi

D) Orta Asya'da sık sık savaşlar görülmesi

E) Gelişmiş bir yönetim örgütünün bulunması

11. Türk devletlerinin zayıflamasında ve parçalanmasında aşağıdakilerden hangisi daha etkili olmuştur

A) Türk devletlerinin çoğunun anayurt dışında kurulması

B) Bazı devlet adamlarının Çinlilerin etkisinde kalması

C) Hükümdarın bütün erkek çocuklarının tahta çıkma hakkına sahip olması

D) Yöneticilerin farklı dinlere inanması

E) Hayat tarzının göçebe olması

12. Türklerde hükümdar-halk ilişkisi göz önüne alındığında aşağıdaki yargılardan hangisi yanlıştır?

A) Hükümdarlar genelde sade bir hayat yaşarlardı

B) Halk için büyük ziyafetler verirlerdi

C) Hükümdar, halkın babası kabul edilirdi

D) Halk hükümdarın kölesi sayılırdı

E) Yöneticilerin başlıca görevi halkın mutluluğunu sağlamaktı

13. Dünya tarihçileri, Türk Tarihini önemsemiyor, Türkleri köklü bir uygarlığı olmayan, göçebe bir topluluk olarak görüyorlardı.

Araştırmacıların Türk Tarihi ile yakından ilgilenmelerini sağlayan ilk etken aşağıdakilerden hangisidir?

A) Orhun kitabelerinin okunması

B) Türk Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanması

C) Osmanlıların Avrupa'da ilerleyişi

D) Türk Tarih Kurumunun kurulması

E) İstanbul'un fethi

14. Aşağıdakilerden hangisi Türklerde savaş yeteneğinin artmasına olumlu katkı sağlamamıştır?

A) Sürek avları düzenlenmesi

B) Atın evcilleştirilmesi

C) Hayvancılığın yapılması

D) Mani dininin benimsenmesi

E) Göçebe bir hayat yaşanması

15. Türklerin ilk dönemlerinden itibaren görülmeye başlayan aşağıdaki özelliklerinden hangisi günümüzde de bütün canlılığı ile önemini korumaktadır?

A) Ordu-millet anlayışına sahip olunması

B) Ülke topraklarının tümüyle devlet malı sayılması.

C) Yönetimin belli soyların elinde olması

D) Yargılamanın sözlü hukuka göre yapılması

E) Ülkenin özerk yönetim birimlerine ayrılması

16. I. Latin Harfleri

II. Arap Harfleri

III. Orhun Harfleri

IV. Uygur Harfleri

Türkler tarih boyunca bu dört alfabeyi hangi kronolojik sıraya göre kullanmışlardır?

A) II-IV-I-III

B) IV-III-II-I

C) I-III-IV-II

D) IV-II-III-I

E) III-IV-II-I

17. Türklerin anayurtlarından yaptıkları göçlerde oldukça uzak ülkelere gidebilmelerini sağlayan ana etken nedir?

A) Yaşadıkları zor şartlar

B) Göç yollarının coğrafi uygunluğu

C) Ulaştırma imkanlarının gelişmiş olması

D) Maden devrine erken girmeleri

E) Askeri alanda üstünlükleri

18. Göktürk Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ortak yön aşağıdakilerden hangisidir?

A) Orta Asya'da kurulmuş olmaları

B) Türk adını kullanmaları

C) Anadolu'da egemenlik kurmuş olmaları

D) Müslüman olmaları

E) Avrupa'da topraklarının olması

19. Aşağıdakilerden hangisi Uygurlara ait özelliklerden biri değildir?

A) Yerleşik hayata geçmeleri

B) Din değiştiren ilk Türk devleti olması

C) Bilinen ilk Türk devleti olması

D) Tarım ve ticarette ilerlemeleri

E) Kırgızlar tarafından yıkılmaları

20. Uygurların, kendilerinden önceki Türk devletlerine göre uygarlıkta daha ilerlemiş olduklarını gösteren en önemli kanıt aşağıdakilerden hangisidir?

A) Askeri yeteneklerinin gelişmiş olması

B) Yerleşik hayatı benimsemeleri

C) İlk alfabeyi kullanmaları

D) Geniş bir coğrafi alana yayılmaları

E) Nüfuslarının fazla olması

21. Aşağıdakilerden hangisi alfabe oluşturan ilk Türk devletidir?

A) Hazarlar

B) Uygurlar

C) Göktürkler

D) Akhunlar

E) Karluklar

22."Türklerin Orta Asya'da dış tehlikelerle karşı karşıya kalmaları ve topraklarının doğal sınırlarla korunmamış olması" aşağıdakilerin hangisinde yeteneklerinin gelişmesine neden olmuştur?

A) Askerlik

B) Ticaret

C) Tarım

D) Dokumacılık

E) Hayvancılık

23. "Türklerin geleneksel dini olan Şamanizm'in diğer dini etkinliklere açık olması." Aşağıdakilerden hangisine ortam hazırlamıştır?

A) Şamanizm'in yaygınlaşmasına

B) Türkler arasında çeşitli dinlerin yayılmasına

C) Devletin resmi bir dini olmasına

D) Türk törelerinin uygulanmasından vazgeçilmesine

E) Diğer dinlere inananların sayısının azalmasına

İLK TÜRK DEVLETLERİ
TEST-1
CEVAP ANAHTARI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
C	E	E	C	C	C	E	D	E	A
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
C	D	A	D	A	E	C	B	C	B
21	22	23							
C	A	B							

TEST -2
İlk Türk Devletleri

1. Eski Türklerde ölen bir kişinin cesedinin hemen gömülmeyerek bir süre bekletilmesinin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bedeni kötü ruhlardan temizlemek için

B) Göçebeliğin bir gereği olduğu içi

C) Cesedin tekrar dirileceğine inandıkları için

D) Kurban geleneğinin bir gereği olduğu için

E) Mezar yerinin tespiti için

2. Eski Türklerde toplum düzenini sağlayan en önemli kurallara ne denirdi?

A) Dini kurallar

B) Şaman kaideleri

C) Kurultay

D) Hükümdar kanunları

E) Töre

3. Orta Asya'da belirli tarihlerde kurulan Türk devletlerinin uzun ömürlü olmamalarının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Çinlilerin Türk devletlerinin yaşamasına fırsat vermemesi

B) Orta Asya'nın istilalara uğraması

C) Güçlü ordular meydana getirememeleri

D) Devletin birçok boyların birleşmesinden medyana gelmesi

E) Ticarete önem vermeleri

4. İslamiyet'ten önce kurulan Türk devletlerinde, hanedan prenslerinden ve boy beylerinden oluşan, devlet işlerinin görüşüldüğü meclise ne denirdi?

A) Divan

B) Pankuş

C) Asiller meclisi

D) Divan-ı Hümayun

E) Kurultay

5. Aşağıdakilerden hangisi, Göktürkler için yanlıştır?

A) Türklerde devlet ve millet olma şuurunu ilk defa başlatmışlardır

B) Yazı ve takvim kullanmışlardır

C) Devlet adamları Çinlilerin oyunlarına gelmişlerdir

D) Sasani ve Bizanslılar üzerine baskı yapmışlardır

E) İlk defa milli adla kurulmuşlardır

6. Türklerin tarih boyunca değişik ülkelere yerleşmeleri, çeşitli alanlarda farklı boyutlarda gelişmeler göstermelerine neden **olmuştur.**

Aşağıdaki alanların hangisinde bu farklılığın en az olduğu savunulabilir?

A) Din

B) Ekonomi

C) Askerlik

D) Sosyal yaşam

E) Sanat

7. Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinde;
I. Kağan
II. Budun
III. Han
IV. Hakan

Unvanlarından hangileri hükümdarlar için kullanılmamıştır?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) Yalnız III

D) I-II

E) I-IV

8. Aşağıdakilerden hangisi Göktürklerde devlet adamlarının millete hesap vermesi, devlet ve halkın karşılıklı olarak görevlerinin belirtilmesi konularını içermektedir?

A) Orhun yazıtları

B) Karabalasagun yazıtları

C) Oğuz Kağan destanı

D) Şehname

E) Manas destanı

9. İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinin dini anlayışlarında aşağıdakilerden hangisi yoktur?

A) Gök tanrıya inanılması

B) Ölümden sonra yaşama inanılması

C) Dinsel inançlara saygı gösterilmesi

D) Kendi dinlerinden olmayanlardan cizye vergisi alınması

E) Ölen kişinin mezarının yanına öldürdüğü düşman sayısı kadar balbal dikilmesi

10. I. Karluklular

II. Hazarlar

III. Avarlar

IV. Avrupa Hunları

Yukarıdaki Türk topluluklarından hangileri Orta Avrupa'da teşkilatlı bir devlet kurmuşlardır?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) Yalnız IV

D) II-III

E) III-IV

11. Aşağıdakilerden hangisi Orta Asyada kurulan Türk devletlerinde yönetimin özelliklerinden biri değildir?

A) Herkesin kurultaya katılma hakkının olması

B) Ülkenin bölümler halinde yönetilmesi

C) Devlet yönetiminde törelere uyma zorunluluğunun olması

D) Hatunun kurultaya katılması

E) Devlet yönetme yetkisinin hükümdara tanrı tarafından verildiğine inanılması

12. İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde hükümdarın egemenlik hakkı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisine inanılırdı?

A) Halk tarafından verildiğine

B) Kurultay tarafından verildiğine

C) Büyük devletler tarafından verildiğine

D) Başkalarından zorla alındığına

E) Tanrı tarafından verildiğine

13. Aşağıdakilerden hangisi Orhun Kitabelerinin tarihi açısından önemini belirleyen özelliklerden biri değildir?

A) Türk adının geçmesi ve Türkçe yazılmış olması

B) Hun tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi vermesi

C) Türk yazısının en eski alfabesiyle yazılmış olması

D) Siyasi bir beyanname olması

E) VIII. yüzyılda yazılmış olması

14. I. Duvar resmi

II. Dokuma

III. Mimari

Uygurların yukarıdaki sanat alanlarının hangilerinde etkinlik göstermeleri onların yerleşik hayata geçtiklerine bir kanıt sayılabilir?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) Yalnız III

D) I-III

E) I-II-III

15. Orta Asya Türk devletlerinde sosyal **hayatı düzenleyen ve yazılı olmayan kurallara ne denir?**

A) Yargu

B) Töre

C) Kün

D) Oğüş

E) Budun

16. Türk mimarisinde;

I. Külliye

II. Medrese

III.Kümbet

Yukarıdaki yapılardan hangileri anıtmezar niteliğindedir?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) Yalnız III

D) I-III

E) II-III

17. I. Orhun Kitabeleri
II. Manas Destanı
III. Karabalasagun Yazıtları

Yukarıdakilerden hangileri Göktürklere aittir?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) Yalnız III
D) I ve II
E) II ve III

18. I. Toy
II. Kurultay
III. İl

Yukarıdakilerden hangileri İslamiyet'ten önce kuruian Türk devletlerinde siyasi, ekonomik, kültürel işlerin görüşülüp karara bağlandığı meclistir?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) Yalnız III
D) I-II
E) I-II-III

19. I. Orhun kitabeleri
M. Ergenekon destanı
III. Manas destanı

Yukarıdakilerden hangileri Göktürk dönemine aittir?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) Yalnız III
D) I ve II
E) II ve III

20. Türklerde resim sanatının temsilcisi ve öncüsü sayılan topluluk aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hunlar
B) Avarlar
C) Göktürkler
D) Türgişler
E) Uygurlar

21. VIII. yüzyıla ait olan Orhun Anıtları (Göktürk Kitabeleri) devietin kuruluşunu, yükselişini ve Çin entrikalarını anlatan, Türklerin ilk ulusal kaynağıdır.

Sadece bu bilgilere dayanarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Göktürklerin Ortaçağ'da yaşadığı
B) Orhun Anıtları'nın Türkler için önemli bir kaynak olduğu
C) Orta Asya'da Türklere ait tüm bilgilerin sadece Çin kaynaklarından öğrenildiği
D) Çinliler ile Türklerin mücadele halinde olduğu
E) Çinlilerin, Türklere karşı savaşın dışında değişik yöntemler de uyguladığı

22. Uygurlar döneminde ticari ilişkilerin gelişmesiyle kişiler arasındaki anlaşmalar yazılı hale getirilmiştir. Bu durum aşağıdaki alanlardan hangisi ile ilgili belgelerin oluşturulduğunu gösterir?

A) Hukuk
B) Sanat
C) Edebiyat
D) Spor
E) Siyaset

23. Tarih, en basit ifade ile "geçmişin bilimi" olarak tarif edilmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi Tarih biliminin inceleme alanına girmez?

A) Hitit - Mısır ilişkileri
B) Orta Asya Türk kültürü
C) Fransız İhtilali'nin etkisi
D) Dünya Savaşlarının sonuçları
E) Devletlerarası gerginlikten doğabilecek savaşlar

24. Göktürklerle ilgili bilgilerden bazıları şunlardır:

I. İlk kez "Türk" adını taşıyan kavim olarak ortaya çıkmışlardır.

II. Doğu - batı olmak üzere iki koldan yönetilmişlerdir.

III. Kendilerine özgü yazıya geçmişlerdir.

IV. Orta Asya'da devlet kurmuşlardır.

V. Hükümdarları, komşu ülke hanedanlarıyla akrabalık kurmuştur.

Bu bilgilerden hangilerine dayanarak Göktürklerde ulusçu bir devlet anlayışı olduğu söylenebilir?

A) I ve III
B) II ve III
C) II ve IV
D) III ve IV
E) IV ve V

25. Aşağıdaki alfabelerden hangisi Türklere özgüdür?

A) Soğd
B) Kiril
C) Orhun
D) Latin
E) Sanskrit

26. İslamiyetten önce Türklerin,

I. Tarımda **sulama** kanalları **yapma,**

II. Halı - kilim dokumacılığı yapma,

III. Silah, at koşum takımları, süs eşyası imal etme

uğraşlarından hangileri yerleşik hayata geçtiklerinin kesin bir kanıtıdır?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) Yalnız III
D) I ve I
E) II ve III

27. İslam hukukuna göre, herhangi bir kişinin mülklerinin veya gelirlerinin bir kısmının kamu yararı için süresiz olarak kullanılması sistemi aşağıdakilerden hangisidir?

A) İltizam
B) Dirlik
C) Vakıf
D) Devşirme
E) Saliyane

28. I. Samanoğulları

II. Karamanoğulları

III. Büyük Selçuklular

Yukarıdaki devletlerden hangilerinin resmî dili Türkçeydi?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) YalnızIII
D) I ve II
E) II ve III

İLK TÜRK DEVLETLERİ
TEST-2
CEVAP ANAHTARI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	E	D	E .	A	C	B	A	D	E
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
A	E	B	D	B	C	A	D	D	E
21	22	23	24	25	26	27	28		
C	A	E	A	C	A	C	B		